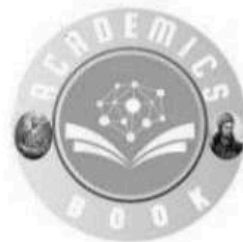
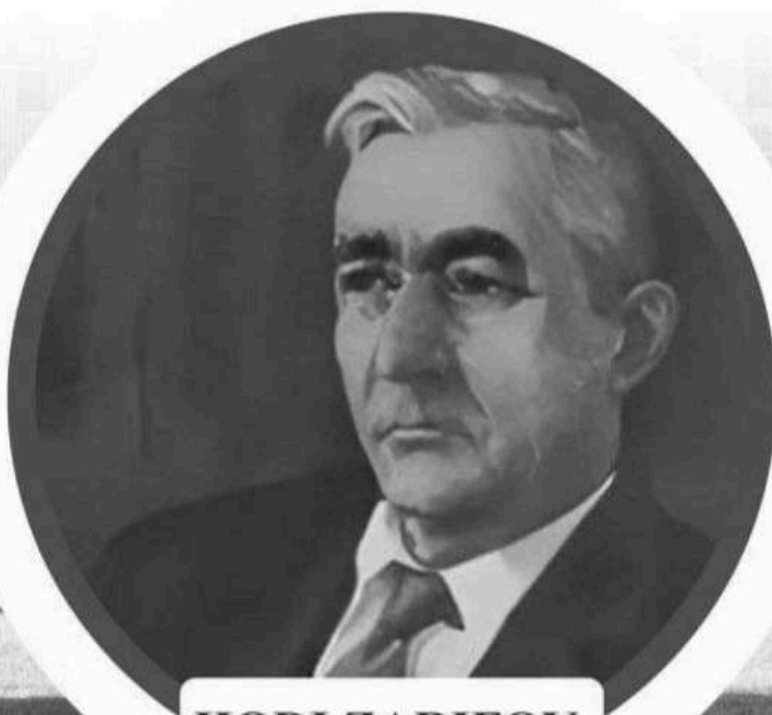

1/229

“HODI ZARIFOV – O‘ZBEK FOLKLORSHUNOSLIGINING ASOSCHISI” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

HODI ZARIFOV

Google
Scholar

Digital object
identifier

OpenAIRE

Toshkent-2025

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
O‘ZBEK TILI, ADABIYOTI VA FOLKLORI INSTITUTI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYI**

**O‘zbek folklorshunosligining asoschisi, professor Hodi Zarifovning
120 yillik yubileyi munosabati bilan o‘tkazilgan**

**“HODI ZARIFOV – O‘ZBEK FOLKLORSHUNOSLIGINING
ASOSCHISI”**

mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari

2025-yil 15-sentabr

(Ilmiy maqolalar to‘plami)

**BBK
UO‘K**

“Hodi Zarifov – o‘zbek folklorshunosligining asoschisi”. Ilmiy maqolalar to‘plami / Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent: 2025. – 229 b.

O‘zbek folklorshunosligining asoschisi, filologiya fanlari doktori, professor Zarifov Xodi Tillayevichning 120 yilligi munosabati bilan “Hodi Zarifov – o‘zbek folklorshunosligining asoschisi” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman doirasida tartib berilgan ushbu kitobda olimning ilmiy-ijodiy, ma’rifiy faoliyatiga hamda folklorshunoslikning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan tahliliy maqolalar kiritilgan.

Mas’ul muharrir:

Shomirza Turdimov,
filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Yo‘ldosh Rahmatov,
filologiya fanlari doktori (DSc)

Barno Mirzayeva,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Nashrga tayyorlovchilar:

Jamila Asqarova,
filologiya fanlari doktori (DSc)

Munis Jo‘rayeva,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Ilmiy maqolalar to‘plami O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti Ilmiy kengashining 2025-yil 3-sentyabrdagi 8-sonli majlis qaroriga muvofiq nashrga tavsiya etilgan.

	TO'G'RIKORRALARNING ARISTOTEL Otaboyeva Dilnoza	
36.	"TAZKIRAT USH-SHUARO" ASARI OLIM NATAN MALLAYEV TALQINIDA	187-190

228

"Hodi Zarifov – o'zbek folklorshunosligining asoschisi"
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman

	Temirova Anora Cho'yan qizi	
37.	BADIIY ADABIYOTDA OBRAZ TUSHUNCHASI Moxidehra MUXAMMADIYEVA	191-195
O'ZBEK FOLKLORI JANRLARINING TIL XUSUSIYATLARI		
38.	O'ZBEK XALQ MAQOLLARIDA MAKON LINGVOMADANIY KODLARINING XUSUSIYATI	196-199
39.	"XOLDORXON" DOSTONIDAGI TAKROR SHAKLLARI Zuhra YO'LDOSHEVA	200-204
40.	"OSHIQNOMA" TURKUMI DOSTONLARIDA ZID MA'NOLI BIRLIK LARNING LINGVOPOETIK TADQIQI Ro'zimova Guli Shuhratovna	205-209
41.	ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ И РАЗЛИЧИЯ В СИСТЕМЕ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ Аякулова Азиза Исматулла кизи	210-215
42.	МАТЕРИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА В УЗБЕКСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ И ПОСЛОВИЦАХ Абдуллаева Санобар Бахриллаевна	216-219
43.	ONA TILI DARSLARIDA FRAZELOGIZMLARNI O'QITISHDA IJTIMOIY MADANIY YONDASHUVLAR ASOSIDA O'QITISH Xasanova Aziza Nurullayevna	220-222
44.	MAQOLLARNING LINGVOPOETIK VA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI (Erkin Samandar asarlari misolida) Masharipova Farida Zokirovna	223-226

229

На данный момент это все

Рекомендуемые

ANORBANK

**Скорее
возвращайтесь —**

BADIIY ADABIYOTDA OBRAZ TUSHUNCHASI**Moxichehra MUXAMMADIYEVA**

ToshDO‘TAU tayanch doktoranti

E-mail: muhammadiyevamohichexra@gmail.comDOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17381753>

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyotshunoslikning eng muhim kategoriyalaridan biri – “obraz” tushunchasi ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Obrazning falsafiy va estetik mohiyati, uning badiiy adabiyotdagi o‘rni va vazifalari keng yoritilgan. Shuningdek, obraz turlari (epik, lirik, dramatik), tipiklashtirish muammosi va badiiy tafakkurdagi ahamiyati masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Badiiy obraz, adabiyotshunoslik, estetika, tipiklashtirish, epik obraz, lirik obraz, dramatik obraz, badiiy tafakkur, o‘zbek adabiyoti, jahon adabiyoti.

Аннотация. В данной статье рассматривается одна из важнейших категорий литературоведения — понятие «образ». Раскрываются философская и эстетическая сущность образа, его место и функции в художественной литературе. Рассматриваются виды образов (эпический, лирический, драматический), проблема типизации и значение образа в художественном мышлении.

Ключевые слова: Художественный образ, литературоведение, эстетика, типизация, эпический образ, лирический образ, драматический образ, художественное мышление, узбекская литература, мировая литература.

Annotation. This article explores one of the key categories of literary studies — the concept of the “image” (artistic representation). The philosophical and aesthetic essence of the image, as well as its role and functions in literature, are discussed. Special attention is given to the types of images (epic, lyric, dramatic), typification, and their significance in artistic thinking.

Keywords: Artistic image, literary studies, aesthetics, typification, epic image, lyric image, dramatic image, artistic thinking, Uzbek literature, world literature.

Adabiyotshunoslik fanida “obraz” tushunchasi alohida nazariy va amaliy muhokama qilnadigan, ilmiy tahlilning markazida turgan kategoriyalardan biridir. Obraz – badiiy asarning asosiy unsuri, uning g‘oyaviy-estetik mohiyatini ifodalovchi eng muhim vosita hisoblanadi [4 : 55-57]. Adabiyot tarixida badiiy obraz tushunchasi turli davrlarda turlicha izohlangan: ba‘zan u “inson qiyofasining badiiy aks ettirilishi” sifatida, ba‘zan esa “hayot voqeligini estetik in‘ikos qilish shakli” tarzida talqin etilgan. Obraz tushunchasini anglash nafaqat badiiy asarning mazmunini ochishda, balki yozuvchi yoki shoirning estetik qarashlarini tushunishda ham muhimdir. Chunki badiiy obraz orqali adib o‘z davrining ijtimoiy-ma‘naviy muammolarini badiiy shaklda ifodalaydi. Shu bois obraz nazariyasi adabiyotshunoslikning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. “Obraz” (ruscha “образ”, lotincha *imago*) so‘zi aslida “tasvir”, “aks” ma‘nolarini anglatadi. Falsafada obraz borliqning ongda in‘ikos etilishi sifatida izohlanadi [3: 45-47]. Adabiyotshunoslikda esa obraz voqelikning san‘atkor tafakkuri

orqali estetik tarzda qayta ishlangan badiiy ko‘rinishidir. Obraz tushunchasining nazariy ildizlari qadimgi falsafaga borib taqaladi. Aristotel “Poetika” asarida tragediyaning mohiyatini tahlil qilar ekan, unda “mimesis” – ya’ni “taqlid” tamoyilini asos qilib oladi [1: 6]. Unga ko‘ra, san’at voqelikni oddiygina takrorlamaydi, balki uni badiiy jihatdan qayta yaratadi. Shu bois adabiy obraz voqelikni aks ettiruvchi, lekin ayni paytda uni yangidan bunyod etuvchi hodisadir. Nemis faylasufi G. Gegel esa san’atni “mutlaq ruhning o‘z-o‘zini anglash shakli” sifatida talqin qilgan va obrazni estetik tafakkurning asosiy vositasi deb baholagan. Uning nazarida, obraz san’atning o‘ziga xos tilidir: unda voqelik nafaqat tasvirlanadi, balki ma’naviylashtiriladi ham. Qadimgi yunon adabiyotida (Gomer “Iliada” va “Odisseya” dostonlari) obrazlar ko‘proq qahramonlik, mardlik va insoniy fazilatlarni ulug‘lash asosida yaratilgan. Achill, Odissey, Gektor kabi obrazlar bir tomondan tarixiy shaxslarning badiiy talqini bo‘lsa, boshqa tomondan yunon xalqining orzu-umidlari timsoli sifatida gavdalanadi.

O‘zbek adabiyotshunosligida ham obraz tushunchasiga katta e’tibor qaratilgan. Jumladan, N. Karimov, D. Quronov, B. Jumaboyev kabi olimlar o‘z asarlarida obraz nazariyasining turli jihatlarini tadqiq etganlar. Ularning ta’kidlashicha, obraz – bu nafaqat san’atkor tasavvurining mahsuli, balki xalqning estetik didi va badiiy tafakkurini ham o‘zida mujassam etuvchi hodisadir [2: 87]. Obrazning mohiyatini anglash uchun uni ikki nuqtai nazardan ko‘rib chiqish zarur: falsafiy va estetik. Falsafiy nuqtai nazardan, obraz – bu voqelikning ongda in’ikos etish shakli. Insonning har qanday idroki ma’lum bir obraz shaklida namoyon bo‘ladi. Shu bois obraz – tafakkurning ham, san’atning ham poydevori hisoblanadi.

Estetik nuqtai nazardan esa badiiy obraz san’atning asosiy kategoriyasi bo‘lib, u voqelikni badiiy shaklda aks ettirishga xizmat qiladi. Oddiy hayotiy ko‘rinishdan farqli ravishda, badiiy obrazda voqelik umumlashtiriladi, tipiklashtiriladi va g‘oyaviy-estetik jihatdan yuksaltiriladi. Masalan, A. Qodiriy “O‘tkan kunlar” romanida Otabek obrazi orqali o‘z davrining ma’rifatparvar ziyolisini badiiy umumlashtirgan. Bu obraz nafaqat alohida bir shaxs qiyofasi, balki butun bir davrning g‘oyaviy-ijtimoiy muammolarini ifodalaydi [6: 120]. Demak, obraz – bu individual ham, umumiy ham bo‘lishi mumkin.

Adabiyotning asosiy vazifasi – hayotni badiiy aks ettirish, insonning ruhiy olamini, uning jamiyat bilan o‘zaro munosabatini tasvirlashdir. Bu vazifa badiiy obraz orqali amalga oshadi. Chunki obraz nafaqat voqelikni ko‘rsatadi, balki uni san’atkor nigohi, maqsadi va estetik qarashlari asosida qayta talqin qiladi. Badiiy obrazning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: – **Tasviriy vazifa.** Obraz hayotiy voqelikni badiiy shaklda ifodalaydi. Misol uchun, Cho‘lponning “Kecha va kunduz” asaridagi Ziyo shohichi obrazi orqali mustamlaka davrining ijtimoiy-ma’naviy muammolari tasvirlangan [9: 215]. – **Umumlashtiruvchi vazifa.** Har bir obraz alohida shaxs yoki hodisani ifodalasa-da, u shu orqali kengroq ijtimoiy qatlamni ifodalaydi. Masalan,

G‘afur G‘ulomning “Shum bola” qahramoni o‘z davrida xalqning orzu-umidlarini umumlashtirgan badiiy timsol hisoblanadi [3: 87].

– **G‘oyaviy-estetik vazifa.** Obraz orqali adib o‘zining hayot haqidagi qarashlarini, ijtimoiy va estetik pozitsiyasini bildiradi. Masalan, Oybekning “Navoiy” romanida Navoiy obrazi faqat tarixiy shaxsning qiyofasi emas, balki millatning ma’naviy yuksalish ramzidir.

– **Ta’sirchanlik vazifasi.** Obraz o‘quvchi yoki tinglovchining qalbiga ta’sir etadi, uni estetik zavq-shavq bilan birga, ma’lum bir fikr-mulohazaga chorlaydi. Shu bois, badiiy obraz inson ruhiyatini tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Shu tariqa, obraz – badiiy adabiyotning “yuragi”, asar mazmuni va g‘oyasini anglash kalitidir.

Adabiyotshunoslikda obrazlarning turli tasniflari mavjud. Eng ko‘p qo‘llaniladigan tasnif uch asosiy turga ajratadi: **Epik obraz.** Epik asarlarda (roman, qissa, hikoya va boshqalar) yaratiladigan obrazlar “epik obraz” deb ataladi. Ular odatda keng qamrovli voqealar, turli xarakterlar orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, A. Qodiriyning “O‘tkan kunlar”idagi Otabek va Kumush epik obrazlardir. Ularning hayoti, muhabbati va fojiasi butun bir davrning badiiy ifodasiga aylanadi. **Lirik obraz.** Lirik asarlarda (she‘r, g‘azal, ruboiy va boshqalar) yaratiladigan obrazlar “lirik obraz” deb yuritiladi. Ular ko‘proq shoirning ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari orqali ifodalanadi. Masalan, Alisher Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy” devonidagi ko‘plab she‘rlarda lirizm va shoir qalbining sezgilari lirik obraz sifatida gavdalanadi. **Dramatik obraz.** Drama asarlarida (tragediya, komediya, drama) yaratiladigan obrazlar “dramatik obraz” hisoblanadi. Ular asosan dialog, to‘qnashuv va sahna harakatlari orqali ochiladi. Masalan, Hamzaning “Boy ila xizmatchi” dramasidagi qahramonlar dramatik obrazning yorqin namunalaridir. Bundan tashqari, obrazlarni xarakteri va vazifasiga ko‘ra ham tasniflash mumkin: markaziy obraz (asosiy qahramon), ikkinchi darajali obraz, ijobiy obraz, salbiy obraz va hokazo. Har bir tasnif o‘z navbatida obrazning badiiy-estetik xususiyatlarini ochib beradi.

O‘zbek adabiyoti tarixida obraz tushunchasi doimo alohida o‘rin tutgan. Mumtoz adabiyotda obraz ko‘pincha ramziy shaklda, timsollar orqali ifodalangan. Masalan, Alisher Navoiyning g‘azallarida “gul”, “bulbul”, “may”, “sabo” kabi timsollar lirik obrazning poetik vositalaridir. Ular orqali shoir insoniy muhabbat, ilohiy ishq va hayot falsafasini ifodalagan. XX asr o‘zbek adabiyotida esa obrazlar ko‘proq realistik xarakter kasb eta boshladi. Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Fitrat kabi jadid adiblari o‘z asarlarida xalqning ijtimoiy hayotini realistik obrazlar orqali tasvirlashga intildilar. Masalan, “O‘tkan kunlar”dagi Otabek obrazi – milliy uyg‘onish davri ziyolisi qiyofasini ifodalovchi tipik obrazdir [8: 120]. Sovet davrida adabiy obraz ko‘pincha “ijtimoiy buyurtma” asosida shakllandi. Qahramonlar ko‘proq sotsialistik mafkura talablariga mos tarzda gavdalandirildi. Biroq shu davrda ham Cho‘lpon, Oybek, G‘afur G‘ulom

kabi ijodkorlar obraz yaratishda xalq ruhiyatini chuqur aks ettirishga erishdilar. Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida obrazlar yangi ma’no kasb etdi. Zamonaviy yozuvchilar – Isajon Sulton, Xurshid Do‘stmuhammad, O‘tkir Hoshimov asarlarida obrazlar milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy qadriyatlarni tiklash, inson ruhiyatini chuqur tahlil qilish vositasi sifatida yaratilmoqda. XIX asr realizm adabiyotida obraz masalasi alohida yuksaklikka ko‘tarildi. Rus adabiyotida Tolstoyning Anna Karenina va Levining obrazlari, Dostoyevskiyning Raskolnikov va Karamazovlar obrazi inson ruhiyatining eng murakkab qatlamlarini ochib berdi. Yevropa realizmida Balzak, Stendal, Flober asarlari ham obrazning ijtimoiy va ruhiy qirralarini keng tasvirlab berdi. XX asr modernistik adabiyotida obraz an’anaviy shakllardan chekinib, inson ruhiyatining ichki kechinmalarini noan’anaviy ifoda qilishga xizmat qildi. Masalan, Jeyms Joysning “Uliss” asarida ichki monolog texnikasi orqali yaratilgan obrazlar zamonaviy inson tafakkurining murakkabligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, jahon adabiyotidagi tajribalar shuni ko‘rsatadiki, obraz tushunchasi universallikka ega bo‘lib, har bir davrda yangidan talqin etilgan. Adabiyotshunoslikda obraz muammosi ko‘pincha “tipiklashtirish” tushunchasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Chunki har bir badiiy obraz individual bo‘lishi bilan birga, umumiylikni ham o‘zida mujassam etishi kerak. Obraz mohiyatini kengroq ochish uchun tipiklashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tipiklashtirish – bu voqelikdagi individual belgilarni umumlashtirish, ularni muayyan davr, muhit, jamiyat uchun xos xususiyatlar darajasiga ko‘tarish jarayonidir [5: 90]. Masalan, Abdulla Qodiriyning Otabek obrazi – bu alohida shaxsning qiyofasi emas, balki butun bir davrning ma’rifatparvar ziyolisini ifodalovchi tipik obrazdir. Xuddi shuningdek, Cho‘lponning “Kecha va kunduz”idagi Ziyo shohichi obrazi – mustamlaka davrining milliy fojiasini umumlashtiruvchi timsoldir [9: 90]. Obraz – insonning badiiy tafakkurini ifodalovchi asosiy vositadir. Inson tafakkuri voqelikni turli shakllarda idrok etadi: ilmiy tafakkur, falsafiy tafakkur, diniy tafakkur va badiiy tafakkur. Ulardan badiiy tafakkur o‘zining obrazli xususiyati bilan ajralib turadi. Badiiy tafakkurda voqelik bevosita tushuncha orqali emas, balki obraz orqali aks ettiriladi. Masalan, ilmiy tafakkur “inson erkinligi”ni tushuncha orqali ifodalasa, badiiy tafakkur uni qahramon obrazida (masalan, Hamlet, Otabek yoki Raskolnikovda) ko‘rsatadi.

Obraz badiiy tafakkurning quyidagi jihatlarini ochib beradi:

1. **Estetik idrok** – obraz orqali inson nafaqat fikrlaydi, balki estetik zavq oladi.
2. **Emosional ta’sir** – obraz o‘quvchiga bevosita hissiy ta’sir ko‘rsatadi.
3. **Ma’naviy tarbiya** – obraz orqali inson o‘zini va jamiyatni anglaydi.

Shunday qilib, obraz badiiy tafakkurning markaziy elementi bo‘lib, adabiyotning ma’naviy-estetik ahamiyatini belgilaydi.

Xulos qilib aytganda, “Obraz” tushunchasi adabiyotshunoslikda eng muhim kategoriyalardan biridir. U badiiy adabiyotning mohiyatini anglash, uning ijtimoiy va

estetik vazifalarini tushunishda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Badiiy obraz – bu voqelikning san’atkor tafakkuri orqali qayta ishlangan, umumlashtirilgan va estetik jihatdan yuksaltirilgan ko‘rinishidir. U o‘zida individuallik va tipiklikni uyg‘unlashtiradi, shu orqali nafaqat alohida bir shaxs, balki butun bir jamiyat, davr va muhitning badiiy ifodasiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va jahon adabiyoti tajribasi shuni ko‘rsatadiki, badiiy obraz doimo o‘zgaruvchan bo‘lsa-da, uning mohiyati doimiy – voqelikni estetik idrok qilishdir. Shu bois obraz nazariyasi nafaqat adabiyotshunoslikning, balki butun ma’naviy madaniyatning eng dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. *Adabiyotshunoslikka kirish*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
2. Quronov D. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2012.
3. Jumaboyev B. *Badiiy tafakkur va obraz muammolari*. – Toshkent: Fan, 2008.
4. Aristotle. *Poetics*. – Oxford: Clarendon Press, 1996.
5. Hegel G. *Aesthetics: Lectures on Fine Art*. – Oxford: Clarendon Press, 1975.
6. Shekspir V. *Hamlet*. – London: Penguin Books, 2005.
7. Dostoyevskiy F. *Jinoyat va jazo*. – Toshkent: Sharq, 1995 (o‘zbekcha tarjima).
8. Qodiriy A. *O‘tkan kunlar*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1994.
9. Cho‘lpon A. *Kecha va kunduz*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1991.